

ANTALYA KİTABI

Antalya'da Türk-İslâm Medeniyetinin İzleri

— 2 —

Editör Kurulu

Bedia KOÇAKOĞLU

Bahset KARSLI

Diren ÇAKILCI

Antalya'nın Fethi

Antalya'nın Fethi'nin
812. yılına armağan olarak sunulmuştur.

ANTALYA KİTABI

Antalya'da Türk-İslâm Medeniyetinin İzleri

—2—

Editör Yardımcıları

Demet SUSTAM

Havana KARA

Zehra SULA

Fotoğraflar

Akın ACAR

Kapak Fotoğrafı

Antalya Kaleiçi Manzarası

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya

Tel. 0332 353 62 27

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCI SERTİFİKASI : 44040

Baskı ve Cilt

Dizgi Ofset

Baskı Yeri ve Yılı

Konya/Eylül 2019

ISBN: 978-605-7600-40-0

Eserde yer alan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına, telif hakları ise Antalya Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. İzinsiz basılıp çoğaltılamaz ve kaynak göstermeden alıntılanamaz.

ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Yüksekalan Mahallesi, Adnan Menderes Bulvarı, Nu:20, 07310

Muratpaşa/ANTALYA

Tel: (0242) 249 50 00

19. YÜZYILDA MADEN KAYNAKLARI VE İMTİYAZLARINA TEKE (ANTALYA) YÖRESİNDEN ÖRNEKLER

Ela ÖZKAN*

Giriş

Anadolu'da maden işletimi, İbni Batuta, Mesalik-al'absar, Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi'nin Cihannümasındaki kayıtlara göre çok eskilere kadar gitmekte, hatta Asur devirlerine kadar çıkmaktadır¹. Yaklaşık olarak yedi yüzyıl şeri hükümlerin biçimlendirdiği Osmanlı madenciliği, Osmanlı Toplum yapısındaki genel evrime paralel olarak değişime uğramıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 19. yüzyılın ortalarına kadar, madenler hakkında şeri hükümler uygulanmıştır. Madenler buldukları araziye göre, boş arazide ise devlet, vakıf arazisinde ise vakıf idaresince, tapulu arazide ise mal sahibince işletilirdi. Ancak arazi sahibinin madeni bulmasının yanı sıra sermaye koyup işletilmesi için çaba göstermesi esastır. Ayrıca devlete 1/5 oranında pay vermekle yükümlüydü. Şayet arazi sahibi gerekli sermayeyi koyarak çaba göstermiyorsa madene devlet el koyardı. Bu dönemde madenlerin aranması için özel ekipler görevlendirilir, madene yakın birkaç köy halkıda bazı vergilerden affedilip malzeme, odun getirmek, madende çalışmak için hazır bulunur, bazen İstanbul'dan ustalar gönderilerek madeni bizzat devlet işletirdi. Bazen de 1/5'i devlete ait olmak üzere görevli bir emin emrinde emekli sipahiler, voyvodalar ve Yörük beyleri madeni işletirdi. Bu dönemlerde madenin güvenliği devletçe sağlandığı gibi yerüstü tesisleri de devletçe yapılırdı. 1862 yılına kadar Osmanlılarda maden işletmeleri 3 ana guruba ayrılmıştır. A- Doğrudan doğruya devlet tarafından işletilen madenler, bunlar 3 ayrı yöntemle madencilik çalışmalarını sürdürüldüğü görülür. a) Yörükler, emekli sipahiler ve bazı vergilerden istisna edilen çevre köyü halkının çalışmasıyla sürdürülenler. b) Ücreti devletçe ödenen işçiler ve madenciler tarafından yapılan işletmeler. c) Madencilere çıkardıkları cevherleri ücret karşılığında izabe ettirerek yapılan işletmecilik. B- Devletin yardımı ve gözetimi altında madenciler tarafından yapılan maden işletmeciliği. Bu tür işletmecilikte devlet madenin başına bir emin atayarak işletmecilere sermaye verir, ayrıca üretimden 1/5 oranında hisse alırdı. C- Belirli süre kiraya verilerek ya da önceden alınan para karşılığı işletilenler. Bu yöntem daha çok İmparatorluğun ekonomik yönden zayıfladığı son dönemlere rastlar. Bu dönemlerde madende çalışanlar ve madeni koruyanlar olmak üzere iki ayrı gurup oluşmuştur. Askeri sınıftan olanlar, Müsellemler, Yörükler, topçular, emekli sipahiler, madenciler madenlerde çalışanları oluştururken; voyvodalar, zabitler, martaloslar, subaşları, bölükbaşılar ve sekbanlar madenleri korumasında görev almışlardır².

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin idari, askeri ve mali yapısında yenilikler yapılmış ve bu yenilikleri hayata geçirmek için birçok kanun çıkartılmıştır. Tanzimat'la birlikte madencilik alanında da bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu hususta yapılan çalışmalardan ilki, 1842 yılında Ma'adin-i Hümayûn Meclisi'nin kurulmasıdır. Meclisin kurulmasındaki amaç madenlerin en iyi biçimde işletilmesini sağlayacak teknik ve hukuki esasların tespit edilip padişaha sunulmasıydı. Gerek bu meclisin gerekse Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın gayretleri ile 1861 tarihinde ilk Maden Nizamnamesi

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, elaozkan@munzur.edu.tr

¹ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, 1943, s.118

² Murat Turan, "Madencilüğümüzün Tarihsel Gelişimi", *Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 7. Kongresi*, Ankara, 1981, s. 49-50

çıkarılmış, sonrasında ikincisi 1869'da, üçüncüsü 1887'de ve sonuncusu 1906 tarihinde Maden Nizamnameleri yayınlanmıştır. Madenler üç kısma ayrılmıştır; Asli madenler, sathi madenler ve ocaklar. Madenlerin çıkartılması ve işletilmesi için padişah izni gereklidir. Osmanlı vatandaşları veyahut Osmanlı Devleti'nin emlak sahibi olma ile ilgili, 1867 yılında çıkardığı kanunu kabul eden yabancı devlet vatandaşları, Osmanlı Devleti'nin mevcut kanunlarına ve gelecekte çıkaracağı kanunlara uymayı kabul etmeleri halinde maden imtiyazları alabileceklerdi. Maden işletmek için izin isteyen kişi veya şirket mensupları madenin bağlı olduğu vilayete dilekçe ile müracaat etmeli ve bu dilekçeye 1/5000 ölçekli üç harita eklemeleri istenmiştir. Dilekçe deftere kaydedildikten ve madenin işletilmesine bir engel olmadığı anlaşıldıktan sonra masrafları dilekçe sahibine ait olmak üzere gazetelerde ilan edilirdi. İlandan sonra valilik tarafından dilekçe ve ekleri Maden İdaresine gönderilir, evraklar idare bünyesindeki Fen Odasında teknik olarak incelenir, eksikleri tamamlanır ve padişah fermanına ek olarak verilecek şartname ile ilgili rapor hazırlanırdı. Bir maden için gerekli işletme imtiyazının verilmesi için gerekli şartları içeren mazbata, şartname ve mukavelename Maden İdaresince hazırlanarak bağlı olduğu bakanlık tarafından Bâb-ı Ali'ye gönderilir ve burada Şûrây-ı Devletçe de incelenip tasdik edildikten sonra padişaha sunulur ve verilecek emirle imtiyaza ilişkin ferman verilirdi. Maden işletenler madende bir eczane ile diplomalı doktor bulundurmamak mecburiyetindeydiler. İşletilmekte olan bir madenin herhangi bir parçası Maden İdaresine haber verilmeksizin terk edilemez, eğer zorunlu sebeplerden ötürü terk edilmek zorunda kalırsa durum altı ay önceden Maden İdaresine bildirilirdi³.

1861 Maden Nizamnamesinde madenler iki sınıfa ayrılmıştır. Gerek yüzeyde gerekse yer altında bulunan altın, gümüş, kurşun, bakır, kalay, nikel, cıva, çinko, manganez, krom, kükürt, kobalt, zımpara, şap, maden kömürü ve kaya tuzu Mevadd-ı Madeniye olarak adlandırılan ilk grubu oluşturmuştur. Mermer, çakmak, alçı taşı, kireç porselen toprağı, kum, kil, lüle yapımında kullanılan topraklar ve taş çeşitleri Mevadd-ı Gayrı Madeniye olarak tanımlanmıştı. Nizamnâmenin ilk on bir maddesi maden arama ve keşif çalışmalarını tarif ediyordu. Buna göre bir kişi sahip olduğu arazide izin ve ruhsat almaksızın maden araması yapabilecekti. Nizamnâme, Osmanlı tebaasından olanların tek başlarına veya ortaklık suretiyle imtiyaz alabilmelerine fırsat veriyordu. Bu ortaklıklara yabancılar hissedar olarak katılabilecekti. İmtiyaz talep edenlerin, vergileri ve olası tazminatı ödeyebilecek malî kudrette olduklarını ispat etmeleri ve ayrıca kefil göstermeleri gerekiyordu. Böylece devletin alacakları garanti altına alınmak istenirken, aynı zamanda madencilikle ilgisi olmayanların ve hukukî boşluklardan yararlanarak devletten tazminat koparma peşinde olan bazı heveslilerin de önü alınmak isteniyordu. Hafriyat için tahsis edilen arazi karşılığında alınacak vergi ise dönüm başına bir kuruş olarak belirlendi. İmtiyazlar saraydan verilen irâde ile resmiyet kazandığından ilgililerin bir defaya mahsus 1000-1500 kuruş arasında "Ferman Harcı" ödemesi gerekiyordu Madenlerin eritilip ayrıştırıldığı kalhâne, fabrika, ocak, fırın ve diğer tesisler için ayrıca izin alınması gerekiyordu. 1861 Maden Nizamnamesinin en önemli noktalarından biri yabancılara ilk defa maden ihalelerine hissedar olarak katılabilmek imkânını tanımasıdır. Bu tarihten önce devletin genel eğilimi yabancılara maden imtiyazı verilmemesi şeklindeydi. Nizamnâmede dikkati çeken bir başka husus da verilecek imtiyazların süresinin kesin olarak tespit edilmemesidir. Bu konuda maden imaline talip olanlara "bir müddet-i

³ Ertan Gökmen, "II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899)", *Bellekten*, C.LXXI, S.262, 2007 Aralık, s. 972-975

münâsibe-i imtiyaziye ile” ruhsat verileceği belirtilerek süre sınırlaması yapılmadığı görülmektedir. Nizamnâme öncesinde ve sonrasında işletme ruhsatı verilen maden mukavelenamelerine bakıldığında 5–25 yıllık değişken bir sürenin uygulandığı anlaşılmaktadır⁴.

Yaklaşık sekiz yıl uygulamada kalan 1861 Nizamnâmesi ile maden işletmeciliğinde elde edilen tecrübelerden sonra ve bilhassa 1867’de yabancıların Osmanlı coğrafyasında toprak almalarına izin verilmesinin de etkisiyle 1869’dayeni bir maden nizamnâmesi hazırlanmıştır. Yeni nizamnâmenin ilk göze çarpan noktası, 1861’de “*müddet-i münâsibe*” ifadesiyle muğlak şekilde bırakılan imtiyaz süresini doksan dokuz yıl olarak belirlemesidir. Tercih edilen ortalama on yıllık imtiyaz süresi Osmanlı madenciliğinin gelişmesinin önündeki engellerden biriydi. Çünkü diğer ticarî faaliyetler ile mukayese edildiğinde madencilikten kısa vadede kazanç elde edilebilmesi günümüzde olduğu gibi mümkün değildi. Bazen uygun damarı bulabilmek için yıllarca kazı yapmak, yüksek miktarda yatırım yapmak ve beklemek gerekebiliyordu. Masraflarını bir an önce çıkarmak isteyen mültezimler alelacele kazı yapmakta ve madeni tahrip etmekteydiler. Bu nedenle Bâbîâlî’nin imtiyaz süresini doksan dokuz yıla çıkarması gerçek maden yatırımcısının önünü açacak bir gelişmeydi. 1869 Nizamnâmesi ile vergi konusu da ele alınarak oluşabilecek ihtilaflar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Buna göre maden hafriyyâtı için tahsis edilen araziden “*Resm-i Mukarrer*” adı ile dönüm başına ve senelik olarak beş para ve bir yılda çıkarılacak cevher hasılatından ise %1–5 arasında “*Resm-i Nisbî*” tahsil edilecekti. Ferman Harcı artırılarak 50–200 lira olarak yeniden belirlenmişti. 1887 Maden Nizamnamesiyle kendi arazilerinde devletten izin almadan maden arayabilen arazi sahiplerinin artık arayacakları madenin cinsini ve arazinin hudutlarını belirterek mahalli idareden onay almaları gerekiyordu. Bu müracaat aynı zamanda madeni ilk bulanın iddiasını ispat etmesini sağladığı gibi, imtiyazı alan kişinin madeni bulana “*Mucitlik Hakkı*” adı altında tazminat ödemesine de temel teşkil ediyordu. 1887 Nizamnâmesi mültezimlerin ödeyecekleri vergilere de artış getirdi. Tahsis edilen arazi karşılığı senelik ve dönüm başına 1869’da beş para olan Resm-i Mukarrer on kuruşa çıkarıldı. Bir yılda çıkarılan cevherden alınan Resm-i Nisbî ise bakır, kömür ve simli kurşun gibi kuyu ve mağara açılarak çıkarılan madenler için %1-5 olarak belirlenirken, zımpara, krom, petrol, zift, nef, lüle taşı gibi yığın halinde bulunan madenler için ise %10-20 arasında tahsil edilecekti. Madenin kötü idaresinden ve teknik aksaklıktan meydana gelecek kazalar sebebiyle alınacak para cezaları da ciddi bir şekilde artırılarak 50-100 altın olarak yeniden belirlendi. Son maden mevzuatı yeni hükümler içermekle birlikte bazı kısımlar da önceki metinlerin izlerini taşıyordu. Örneğin madenlerin tasnifi, imtiyaz süreleri, yabancıların maden ihalelerine girebilmeleri, madeni keşfedene verilen mucitlik hakkı ve miktarı, madenin 1/5000 ölçekli haritasının imtiyaz talep edenlerce tanzim ettirilmesi ve ihalenin gazetelerde ilanı gibi hükümler aynen korunmuştu. Bu bölümde yapılan tek değişiklik imtiyaz için bürokratik işlemlerin bir yıl ile sınırlandırılmasıydı. Yeni hüküm özellikle yabancı müteşebbislerin imtiyaz işlemlerinin uzun sürmesi yolundaki kronik şikâyetlerini ortadan kaldırmaya yönelik önemli bir adımdı. Yeni metinde en büyük değişiklik arama ruhsatlarının verilmesi ve keşif bölümlerinde yapıldı. Arama ruhsatı verme yetkisi daha önceki düzenlemelerde olduğu gibi 1906’da da madenin bulunduğu vilayet valiliklerine bırakılmıştı. Ancak yeni nizamnâme ile arama ruhsatının uygun görülmemesi halinde mültezim veya maden şirketine Bâbîâlî’ye müracaat etme hakkı tanınıyordu. Bu durumda tüm muameleler sekiz ayda tamam-

⁴ Özkan Keskin, “Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, C.29, S.29, 2011, s.127-130

lanamazsa vilayetin verdiği ruhsat geçerli olacaktı. Fakat arama yapılacak arazide askerî, dinî ve devlete ait yapıların zarar göreceği anlaşılırsa izin verilmeyecekti imtiyaz sahibi arazi dâhilinde madencilik dışında başka bir üretim faaliyeti yürütemeyecekti. Böylece ağaç ekerek veya maden üretimi ilgisi olmayan binalar yapılmasına bağlı olarak olası mülkiyet iddiaları engellenmeye çalışılmıştır⁵.

Antalya (Teke) Yöresinde Maden Kaynakları ve İmtiyazlarına Örnekler

Teke (Antalya) yöresi, 16. Yüzyılın sonlarına kadar büyük ölçüde Hamitoğulları'nın Antalya kolunun hâkimiyetinde kalmış, Osmanlı Devleti'ne bağlandıktan sonra Teke-İli Sancağı adını taşımıştır. Bölgeye Teke isminin verilmesinin menşei hususunda değişik görüşler yer almıştır. Lehçe-i Osmânî'de ve Kâmûs-i Türkî'de erkek keçi anlamına gelen Teke sözcüğünün verilmesine dair birinci görüşte, Teke isminin erkek keçi anlamına gelen Teke sözcüğünden geldiği kabul edilmekle birlikte, 1671'de bölgeye gelen Evliya Çelebi tekelerinin çokluğundan dolayı bu ismi aldığı tahmin edilmektedir. İkinci görüşe göre, Teke ismini Selçukluların çöküşünden sonra bölgeye hüküm süren Selçuklu ümerasından olan Teke Bey'den almıştır. Kâmûsü'l-Âlâm'da da bölgenin ismini Teke Bey'den aldığı ileri sürülmüş ve Selçuklu Devleti'nin yıkılışı sırasında burada vali olan Teke Bey'in bölgeye egemen olması ve soyunun bir süre hükümdarlık etmesinden dolayı Teke denildiği ifade edilmiştir. Üçüncü görüş ise Selçukluların Antalya'yı fethinden sonra buraya yerleştirilen Teke Türkmenlerine ilişkindir. Bu üç görüşten başka özellikle kabul gören görüş, Hamitoğulları ve Tekeoğullarının da mensubu olduğu Teke aşiretinden geldiği yönündeki görüştür. Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkimiyet kurmasından önce bölgede diğer Türk devletlerinin hâkimiyeti söz konusu olmuştur. Yıldırım Bayezid tahta geçtikten sonra Anadolu Beyliklerini ele geçirip ilk kez, kuzey, orta ve batı Anadolu'da Osmanlı egemenliğini kurduğunda Teke-ili de bu yeni devlet oluşumuna katılmıştır⁶. Antalya (Teke) yöresi bulunduğu sahadaki coğrafi etkenler dolayısıyla önemli maden kaynaklarını bünyesinde barındıran kıymetli bir bölge olmuştur. Bu bölgenin madencilik alanındaki verimliliği tespit edildikten sonra bölgede maden işletmeciliği sahasında girişimler hız kazanmış, bölgede yerli yabancı maden işletmeleri çoğalmıştır.

19. yüzyıl boyunca Antalya bölgesindeki madenler ve imtiyazları dışında, 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı topraklarında birçok madenin üretimi söz konusu olmuştur. 1857 yılında Osmanlı ülkesinde mevcut olan maden yataklarının sayısının 72 olduğu bilinmektedir. Söz konusu dönemde Osmanlı ülkesinde mevcut olan maden ocaklarının genel durumları hakkında göze çarpan başlıca hususlar da şunlardır: Her şeyden önce, mevcut 72 adet maden Ocağının 20 adedi devlet tarafından atanan müdürler vasıtası ile emaneten idare ettirilmektedir. Geriye kalan 52 adet maden Ocağının 33 adedi ise, "hums nizamı"⁷ gereğince başkalarınca işletilmektedir. Yani, işletmeci olan kişi veya gruplar, ürettikleri madenin 1/5'lik bir bölümünü karşılıksız olarak devlete vermek sureti ile işletme imtiyazını almışlardır. Söz konusu maden Ocaklarından 12 âdeti ise, belirli bir süre için yine belirli bedeller karşılığında talip olanlara verilerek işlettirilmektedir. Ancak, gerek hums nizamı üzere ve gerekse belirli bir bedel karşılığında olmak üzere işlettirilen 45 adet maden ocağının işletme imtiyazını alanlara baktığımızda dikkat çekici bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu maden ocaklarının büyük bir kısmının işletme imtiyazının Gayr-i Müslimler tarafından alınmış olduğu görülmektedir. Bunu sayı ile verecek

⁵ Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, C.29, S.29, 2011, s.130-136

⁶ Latif Armağan, "Tarihsel Süreç İçerisinde Teke Yöresi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.20, S.32, 2002, s.1-10

⁷ "Hums nizamı" madenlerde üretimi gerçekleştiren madencilerin ürettiği ürünün beşte birlik bir kısmını devlete vergi olarak vermeleri şartıyla faaliyette bulunmalarına ruhsat verilmesinden ibarettir. Bu konuda bk. Fahrettin Tızlak, XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları s.11

olursak, 26 adet maden ocağının Gayr-i Müslimler tarafından işletilmekte olduğunu, bu oranın Müslümanlar tarafından işletilenlere göre, % 50'den fazla olduğunu görmekteyiz. Yine, bu maden ocaklarının, gerek Müslim ve gerekse Gayr-i Müslimlere işletme imtiyazlarının bir buçuk ile yirmi yıl arasında değişen ama genelde on yıl civarında seyreden süreler için ihale edilerek verilmiş olduğu görülmektedir. Bu ise, klasik Osmanlı madencilik rejiminde maden işletmeciliği açısından büyük oranlarda sapmayı ifade etmektedir. Çünkü klasik Osmanlı madencilik rejiminde madenler, genellikle devlet tarafından idare edilmekte ve işletilmekte idi⁸.

19. yüzyılda (Antalya) Teke yöresinde çıkarılan madenler; Krom, Manganez, Bakır, Simli Kurşun, Çinkolu Simli Kurşun ve Kükürt'tür. Bu madenlerin çıkarıldığı mevkiiler ise; Antalya sancağı Kardiç nahiyesinde Krom ve Manganez madeni, Antalya sancağı Kardiç nahiyesi Ağva karyesinde Bakır, Simli Kurşun, Krom, Manganez madeni, Antalya sancağı Kardiç nahiyesi Markiz Dağı Tekfur Ova Alaçesme mevkiilerinde Krom madeni, Konya vilayeti Teke sancağı Alanya kazası Bolari karyesinde Çinkolu Simli Kurşun madeni, Konya'nın Teke Sancağı Fenike Nahiyesi Yeniceköy karyesinde Çakaltepe adlı mevkide Manganez madeni, Antalya sancağı Ağva karyesinde Simli Kurşun madeni, Aydın vilayetinin Denizli sancağına tabi Sarayköy kazasının Tırkaz ve Teke karyelerinde Kükürt madeni, Teke sancağı dâhilinde Alanya kazasının Gülek dağları mahalinde Simli Kurşun madeni, Teke sancağı dâhilinde Eğirdir Kardiç nahiyesine tabi çaltı karyesinde Manganez madeni, Denizli sancağında Garbi Karaağaç kazasının Teke karyesinde Krom madeni, Konya vilayeti Teke sancağına tabi Alanya kazasının Manavgat nahiyesinde Krom madenidir⁹.

19. yüzyılda Antalya'da çıkarılan madenlerin işletilmesi ve yabancılara verilen imtiyazlar hususunda tamamıyla Maden Nizamnamesine bağlı kalınarak hareket edilmiştir. Maden çıkarılan bölgenin konumu ve madenin çıkarılışı hususunda koşullara uygun olarak anlaşmalara yeni maddeler eklenebilmiştir. 1861 Maden Nizamnamesi ile birlikte yabancıların maden imtiyazı elde etme hakkı tanınmasıyla birlikte 19. Yüzyıl boyunca Teke (Antalya) yöresinde birçok yabancı maden işletmesi kurulmaya başlamıştır. Antalya yani Teke yöresinde çıkarılan madenlerin hangi yabancı devlet imtiyazına girdiği hususunda edindiğimiz bilgiler, bölgede özellikle İtalya, Fransa, Almanya gibi yabancı devlet işletilmelerinin olduğu bu devletlerin yanı sıra Mısır, Yunan, Sırp tebaasından kişilere de imtiyaz verildiği yönündedir. 1908 tarihli bir belgede Konya vilayeti Teke sancağına bağlı Alanya kazasında Bolari karyesindeki arazisinde çıkarılan çinkolu simli kurşun madeninin işletilme imtiyazının Fransa devleti Fahimas tebaasından vefat etmiş olan madam Fahimasın varislerinden oğulları Enismas, Şarl ve Henri, kızı Adel için doksan dokuz sene müddetle verildiği belirtilmiştir¹⁰. Yine 1895 tarihli belgede, Konya vilayeti Teke sancağı Fenike nahiyesi Yeniceköy karyesi Çakaltepe mevkiinde çıkarılan manganez madeninin doksan dokuz sene müddetle Yunan devleti tebaasından Mösyö Ruhbaniye imtiyazının verilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹ 1919 tarihli başka bir belgede de İtalyan tebaasından Jozef Kalçoni üzerindeki Teke sancağı Eğirdir kazası Çaltı karyesindeki manganez madeninin imtiyazından bahsedilmiştir¹². 1921-1922 tarihli belgede Yunan tebaasından Teke sancağına tabi Kardiç nahiyesinin Çaltı karyesinde olan manganez madenin yüz hisse itibariyle Ruhbani Roşandan oğlu

⁸ Fahrettin Tızlak, XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları, *Belleten*, C.LX, S229, T.T.K, Ankara, s.11

⁹ Bu makalede istifade ettiğimiz Arşiv Belgelerinin içerdiği bilgiler doğrultusunda maden isimleri ve yerleri tespit edilmiştir. Bk. Kaynakça

¹⁰ BOA, A.DVN.MKL (47 /8) Tarih :H-03-06-1326 (1908)

¹¹ BOA, A.DVN.MKL (37 /23) Tarih :H-29-07-1313 (1895)

¹² BOA, İ.DUİT (24/2) Tarih: H.15-01-1338 (1919)

Erlisti zevcesi Haris ve kızları Elena ve Mari ve Ennaya verilmesi uygun bulunmuştur¹³. Teke bölgesinde özellikle İtalyan, Fransa ve Yunan tebaasından kişiler çoğunlukta olsa da Mısırdan da bu bölgedeki madenler için ilgi vardı. 1916 tarihli belgede Antalya'da Eğdir Kardiç nahiyesinin Ağva karyesinde bulunan Bakır, Simli Kurşun, Manganez ve Krom madenlerinin Mısırlı Muhammed Genç Bey'in üzerinde bulunan hisselerinden bir kısmının Mısırlı Abdülbaki el-Ömer Bey'in eşi Nazenin hanıma verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁴. Yine 1916 Teke sancağı Fenike nahiyesine tabi Yeniceköy karyesindeki Çakal Tepe mevkiinde olan manganez maden işletmesinin Yunan tebaasından alınarak ihale ile Alman tebaasından iki kişiye devri hakkındaki belge Almanya'nın da bölgede maden imtiyazı elde ettiğini gösterir¹⁵. 1910 tarihli başka bir belgede de Sırp asıllı Kason Aleksander'in Konya vilayeti Antalya (Teke) yöresinde maden aramak için ruhsat aldığı belirlenmiştir¹⁶. Ancak Teke yöresinde yabancı devletlerden özellikle İtalyan ve Fransız işletmelerinin yoğun olduğu belirlenirken, İngiliz işletmelerinin bu bölgede yer almadığını tespit etmekteyiz. 1912 tarihli bir belgede Antalya'da İngiliz maden kömürü olmadığına dair merkeze çekilen telgraf¹⁷ bize bu bölgede İngiliz Maden işletmesinin yer almadığını ispatlar niteliktedir.

Bu örneklerin dışında bölgede sadece yabancıların değil Osmanlı tebaasından olan kişilerin de imtiyaz elde ettiklerini belirtmek gerekir. 19. Yüzyılda Teke yöresindeki yerli işletmecilere birkaç örnekle değinmek isteriz. 1908 tarihli bir belgede Antalya (Teke) sancağının Ağva karyesinde çıkarılan simli kurşun madeninin vergilerinin verilmesi şartıyla doksan dokuz sene müddetle Mustafa Abdi Bey'e devredildiği meclis vekâleti kararıyla uygun bulunmuştur¹⁸. Hazırlanan mazbatada madenin Mustafa Abdi Bey tarafından ne kadar müddet zarfında işletileceği belirlendiği gibi, madenin işletileceği yerin haritası raporlarla birlikte hazırlanması istenmiştir. Ayrıca bölgeye konuyla alakalı bir maden mühendisinin gönderildiği, bölgedeki madenden numune alındığı belirtilerek, özellikle raporların hazırlanması ve zamanında gönderilmesi hususunda devletin oldukça titiz davrandığını tespit ediyoruz. Bu belgede de harita ve raporların bir ay içinde gönderilmesi istenmiştir. Ancak bu rapor ve haritaların bir sene altı ay sonra için tekrardan gönderilmesi aynı zamanda mühendis tarafından tasdik edilmesi istenmiş. Rapor, harita ve numunelerin belirtilen zaman içerisinde gönderilmesi özellikle vurgulanmıştır. Yine aynı şekilde 1906 tarihli bir belgede Aydın vilayetinin Denizli sancağına tabi Sarayköy kazasının Tırkaz ve Teke karyelerinde çıkarılan kükürt madeninin belirtilen vergilerin verilmesi şartıyla doksan dokuz sene müddetle şurayı devlet meclis vekâletiyle, Hacı Emin efendiye verilmesi uygun bulunmuştur¹⁹. Konya vilayeti dâhilinde Alanya ve Hadim kazalarıyla Gülek dağları ve çalı tepesinden çıkan simli kurşun maden imtiyazının Konya'da Toma Efendiye hazırlanan mukavele ve şartnameye uygun olarak bu bölgedeki madenin işletilmesinin uygun olduğu ve maliye nezareti tarafından tasdik edildiği ancak hazırlanan şartnameye uygun olarak hareket edilmesi istendiği belirtilmiştir²⁰. Belgeleri incelediğimiz zaman hem yerli hem de yabancı işletmecilerin nizamnameye uygun hareket edilmesi hususunda devletin ısrarcı olduğunu görmekteyiz. Ayrıca yerli ve yabancı maden işletmecileriyle yapılan anlaşmada özellikle madenlerin doksan dokuz sene müddetle işletil-

¹³ BOA, BEO (4721/354075) Tarih: H. 15-02-1341 (1922)

¹⁴ BOA, MV (202 /77) Tarih: H. 20-08-1334 (1916)

¹⁵ BOA, BEO (4428 /332058) Tarih: H. 02.11.1334 (1916)

¹⁶ BOA, HR.HMŞ.İŞO (91/8) Tarih :H. 19-11-1328 (1910)

¹⁷ BOA, DH.ŞFR. (452 /46) Tarih: H. 23-09-1330 (1912)

¹⁸ BOA, İ.DUİT (29/13) Tarih: H-24-10-1338 (1920)

¹⁹ BOA, İ.DUİT (25/16) Tarih: H. 22-04-1336 (1918)

²⁰ BOA, İ.DUİT (24/07) Tarih: H. 30-02-1335 (1917)

mesi hususunun vurgulandığı görülmektedir. Bu durum yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1861 yılı Maden Nizamnamesinde alınan bir karardı. Antalya bölgesindeki maden işletmeleri için hazırlanan anlaşmalarda da bu uygulama geçerli olmuştur. Ancak sonraki nizamnamelerde bu süre hakkında değişiklik olmuştur.

Maden çıkarılan bölgede mukavele veya şartname imzalanmadan önce maden arama ruhsatı verilirdi. *Arama Ruhsatları*, mültezim adaylarının bir yerde maden bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla, belli bir süre zarfında kazı yapmalarına izin verildiğini gösteren belgelerdi. *Taharrî Ruhsatı* olarak da adlandırılan bu belgeler maden imtiyazlarının ilk adımını oluşturuyordu. Arama ruhsatı, madeni bulan kişiye imtiyaz fermanı verilmesi sırasında öncelik tanınmasını sağladığı gibi, ruhsat süresi içinde madenin kısmen işletilmesine de olanak veriyordu. İmtiyaz fermanı verilmediği takdirde arama ruhsatları da geri alınıyordu. Geçici olarak maden aranmasına izin veren arama ruhsatlarında yer alan hükümler, maden nizamnâmelerindeki bazı maddeleri kapsıyordu. Her vilayet kendi sınırları içinde kalan ve ruhsat talep edilen maden için fennî ve idarî tetkikleri tamamladıktan sonra durumu İstanbul'a bildirirlerdi. Vilayetlerden gönderilen ruhsat suretleri, Maden İdaresi'nde tutulan ayrı bir deftere kaydedilirdi. Arama ruhsatlarında madenin bulunduğu yer, bağlı olduğu vilayetten en yakın köye varıncaya kadar belirtilirdi. Daha sonra izni isteyen şahsın ismi, tabiiyeti, mesleği ve ikamet ettiği yer yazılırdı. Ayrıca hafriyattan doğabilecek her türlü zararın karşılanabilmesi amacıyla güvenilir bir şahıs kefil olarak kaydedilirdi. Ruhsatnamede, aranacak maden isimlerinin belirtilmesi zorunluydu. Bu nedenle aynı arazi dâhilinde başka maden aranması için gerek ilk ruhsat sahibinin ve gerekse diğer şahısların ayrıca ruhsat almaları gerekiyordu. Arama ruhsatlarının süresi bir yıldır. Ancak bu sürenin bitmesinden sonra mültezim yazılı olarak ek süre talep ederse altı ay daha ek süre verilirdi. Maden nizamnâmeleri gereğince, mültezimlerin arama ruhsatları aldıkları tarihten itibaren altı ay içerisinde kazı çalışmalarına başlamaları gerekiyordu. Bu süre içinde mültezimlerin çalışmalara başlayıp başlamadıkları, vilayetlerde bulunan maden mühendisleri ve diğer devlet görevlileri tarafından kontrol edilerek Orman ve Ma'âdin İdaresi'ne bildirilirdi. Arama kazılarında asıl amaç, maden damarlarının durumunu, yönünü ve büyüklüğünü tespit etmektir. Bu sırada meydana gelen gelişmelerle ilgili olarak mültezimler tarafından tanzim edilen bir rapor, maden bölgesinin haritası ile birlikte önce vilayete, daha sonra da Maden İdaresi'ne gönderilirdi. Haritalar Seraskerliğe de gönderilerek, imtiyaz fermanı verilmeden önce madenin bulunduğu yerin askerî açıdan bir sakıncasının olup olmadığı araştırılırdı²¹.

Ruhsatnamenin verilmesi ve iptal edilmesi konusunda Antalya (Teke) yöresindeki madenler için de örnekler mevcuttur. 1909 tarihli Konya vilayeti Teke sancağında Eğirdir Kardiç nahiyesinde çıkarılan ve imtiyazı Mösyö Ruhbaniye verilen manganez madeninden, ihraç edilen iki bin ton cevherin nakli ve arta kalan bir ton cevherin bir senede nakil edilmesi ve nakil edilmediği takdirde hükümet-i Şurayı Devlet tarafından tatbikat yaparak çıkarılan cevherin emsali hakkında bir karar verilmesi hususunda meclis idare-i nezaretinde tanzim kılınan mazbatada, nakil için Orman ve Maden Nezareti, Maarif Nezareti dairesinde bir değerlendirilme yapılması kararı alınmıştır. Mazbata suretinde iki bin ton cevherin nakline ruhsat verildiği nakil olmayan bin sekiz yüz ton cevherin nakli için yapılan müracaat üzerine üç yüz yirmi iki senesi şubatına kadar haberleşerek cevherin bir senede nakil edilmesi nakil edilmediği halde gerekli ödemenin yapılması şartıyla ruhsatnamenin tekrar verileceği belirtilmiştir. Ancak bir ton cevherin nakil ve ihraç edilmediği anlaşılırsa bir ya da iki yıl müddet içerisinde

²¹ Özkan Keskin, Orman ve Ma'âdin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi*, İstanbul, 2005, s175-180

ihraç etmeye mecbur olacağı belirtilmiştir. Bu şartları sağladığı takdirde İki bin ton kadar cevherin ihracı ve nakline müsaade verilip bir veya iki sene müddet iki bin ton cevher çıkarılmayacağı söylenildiği takdirde imtiyazın kesileceği belirtilmiştir. Maden nizamnamesinin yirmi birinci maddesiyle ve yirmi altıncı maddesiyle tahrir olunmuş olan madenin değerinin anlaşılması için Avrupa'ya numune gönderilmek istenildiği halde bir defa için madenin cinsine göre en yüksek miktar üzerinden resmi (vergi) alındığı, iki tona kadar nakli ve ihracına izin verildiği için iki bin ton cevherin ihraç edilmesine mecbur olduğu belirtilmiştir. Tüm bu koşullar ve imzalanan anlaşmalar neticesinde nakliyatın gerçekleşeceği, imtiyazın verildiği fermanın tarihine göre belirlenip iki bin ton cevherin ihracının uygun olacağı belirtilmiştir²². 1910 tarihli başka bir belgede de Antalya bölgesinde maden aramak için Sırp tebaasından Kason Aleksander'in başvuruda bulunduğu, Konya vilayeti dâhilindeki nezarete gönderilen telgrafnamede maden aramak için ruhsatname talebi değerlendirildikten sonra gerekli ruhsatı aldığı belirtilmiştir²³.

Yukarıda örneklerde görüldüğü üzere bir maden bölgesinden ruhsatname verildikten sonra sıra maden işletmesini alan kişiyle yapılacak olan mukavelename ve şartnamelerin hazırlanmasına gelmektedir. Keşif ve arama çalışmaları sonunda bir madenin işletmeye değer ve verimli olduğu anlaşılırsa mültezim adayları imtiyaz için gereken hukukî işlemlere başlardı. Bunun için önce imtiyaz isteklerini belirten dilekçelerini Maden İdaresi'ne iletirlerdi. Burada madenin genel işletme şartları belirlenir, devlet ile mültezimler arasında karşılıklı yükümlülükleri belirten bir mukavelename müsveddesi hazırlanır ve bu belgeler Şûrâ-yı Devlet'e havale edilirdi. Tanzimat Dairesi'nde müzakere olunan müsveddelerde maden mevzuatına ve kamu yararına aykırı bir husus saptanırsa gerekçeleri belirtilerek gerekli değişiklikler yapılır, temize çekilen mukavele son halini alırdı. Osmanlı Devleti'nde bir belgenin maden imtiyazı verilirken o bölge Maden imtiyazı verilirken uygulanan mukavele ve şartnamelerde madenin işletilmesi hususunda kurallar belirlenmiştir. Maden nizamnâmelerindeki esaslara uygun olarak hazırlanan mukavelenameler taraflar arasında yapılmış resmi bir sözleşme niteliğindedir. Bu belgelerde maden arazisi vilayet, sancak, kaza itibarıyla belirtilirdi. Ardından imtiyaz talebinde bulunan kişilerin veya şirketlerin isimleri tabiiyetleri, unvanları, madenin cinsi ve imtiyaz süresi belirtilirdi. Şartname ise İmtiyaz fermanına ilave olarak hazırlanan ve teknik bir belge olan tıpkı mukavelenameler gibi önce müsvedde olarak kaleme alınır ve Şûrâ-yı Devlet'te muhteva yönünden kontrol edilirdi. Şartnâmelere göre maden bölgesini ayrıntılarıyla gösteren ve masrafı kendilerine ait olan 1/5000 ölçeğinde üç nüsha harita yaptırılırdı. Haritaların istenilen özelliklerde olduğu anlaşılırsa bir nüshası Maden İdaresi'nde alıkonulur, ikinci nüsha vilayete gönderilir üçüncüsü mültezime verilirdi. İmtiyaz fermanının verilmesinden sonraki altı ay içinde vilayette gönderilen haritada belirtilen hudutların arazide tespiti yapılır ve sınır noktalarına maden mühendisi ve mülki idarecilerin gözetiminde özel işaretler konurdu. Bu işlemler için yapılan tüm masraflar mültezimlerce karşılanırdı²⁴.

1917 tarihli bir belgede Konya vilayeti dâhilinde Alanya ve Hadim kazalarıyla Gülek dağları ve Çalı tepesinden çıkan simli kurşun maden imtiyazının Konya'da Toma efendiye verilmesi kararlaştırılmış ve yapılan mukavele ve şartname maddelerinde; bu bölgedeki arazinin devlete ait olduğu bu bölgedeki maden imtiyaz şartlarının devlet tarafından belirleneceği ifade edilmiştir. Alınan maden

²² BOA, BEO (3664-274762) Tarih: H. 3.11.1327 (1909)

²³ BOA, HR.HMŞ.İŞO (91-8) Tarih: H.19.11.1328 (1910)

²⁴ Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, C.29, S.29, 2011, s.139-141

imtiyazına binaen bölgenin üç kıta haritasından bir parçası maden idaresine, bir parçası vilayete, bir parçası da mültezime verilmiştir. Haritada gösterilen sınırlar hükümete bildirilecek madenin bulunduğu kazada kayıt altına alındıktan sonra mazbatayla merkeze bildirilmesi istenmiştir. Maden idaresinin doğrudan doğruya kişinin kendisinin yapması karşılığında ruhsat verileceği vurgulanarak, işletilmekte olan maden ocağına girmek ve buradan maden almanın kolay olmadığı ancak ruhsatname alan kuruluşun bölgede bulunacağı belirtilmiştir. İşletilecek maddenin hazır olması ve ziyan edilmesi durumunda imtiyaz sahibinin mahkeme tarafından tayin kılınan tazminatın şartlarına mecbur olacağı belirtilmiştir. Maden imalat edilecek bölgede suyolları, bentler, çeşmeler yapılması yollara en az elli metre mesafe uzaklıkta işletmeye başlanması bu uzaklıkta eksiklik olursa tamamlanması ayrıca bu yerlerin korunmasına son derece önem verilmesi istenmiştir. İkinci madde uyarınca maden bölgesini sadece maden imtiyazına sahip olan kişinin işletebileceği, ancak maden işletmesini imtiyaz sahibinin emaneten başkasına bırakmasına mühendisin layihası ve hükümet ve meclisin kararıyla izin verileceği belirtilmiştir. Çıkarılan maden cevherinin bulunduğu arazinin dışına çıkmak lazım geldiğinde, arazi dışında bulunan maden cevherinden de istifade edilmek isteniyorsa yapılan anlaşmanın dışına çıkılmamak kaydıyla kendi bölgesinde çıkardığı cevher yataklarının bir kısmından vaz geçmek koşuluyla diğer madenleri de işletmesi kabul olunacaktır denmiştir. Şartnamede doksan dokuz yıl şartıyla imtiyazın verildiği, madenin çıkarıldığı arazi dâhilindeki simli kurşun madeninden bölge halkının istifade edemeyeceği sadece bu madeni işletme hakkına sahip olan kişinin bundan istifade edeceği belirtilmiştir. Bu arazi kapsamındaki yer için devlete dört yüz seksen sekiz kuruş yirmi beş bin para vergi verilmesi uygun bulunmuştur. Maden çıkarılan arazi imtiyazı yalnızca maden işletilmesi için kullanılacağı, ihraç olunacak madenden yüzde beş vergi verileceği, ayrıca bir defaya mahsus olmak üzere ferman harcının ve mültezim tarafından maden idaresine iki yüz adet Osmanlı lirasının verileceği belirtilmiştir.²⁵

1894 tarihli başka bir belgede Konya vilayeti dâhilinde Teke sancağında Alanya kazasına bağlı Manavgat nahiyesinde çıkarılmış olan bir kıta (bir dönümden az olan yer) krom madeninin altmış sene müddetle Hüseyin, Yusuf Asım, İbrahim Ethem efendilere ihale edilmesine karar verilmiştir. Madenin hazır ve imali için iki yüz doksan dönüm arazi tahsis olmakla, bu hudut ile sınırlanmış olan arazi dâhilinde bulunan krom madeninden başka, ortaya çıkan olan maden cevherleri bu ahaliye dâhil olduğundan maden nizamnamesinin otuz beşinci maddesi hükmünce uygulama yapılacağı belirtilmiştir. Bir dönüm arazi için resmi mukarrer olarak iki yüz bin dokuz yüz kuruş vergi alınacağı kararlaştırılmıştır. Ferman tarihi itibarıyla iki seneye kadar imalına başlanması mecbur olup üretimin verimsiz olması halinde maden nizamnamesinin elli ikinci ve elli üçüncü maddesince borçlunun ödeme zamanının uzatılacağı belirtilmiştir. Maden imalatı için bir defaya mahsus olmak üzere ferman harcı ile hazinesine yüz elli adet Osmanlı altını verilmesi kararlaştırılmıştır. Maden bölgesi için arazi, yol, kuyu ve baca eksikliği durumunda gerekli şartların sağlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca ihraç olunacak krom madeninin yüzde on ikisi için vergiden başka Darülaceze için yüzde beş oranında paranın orman maden ziraat nezaretine verilmesi kararı üzerine maden nizamnamesinin kırk üçüncü maddesince hareket edileceği belirtilmiştir. Ferman tarihi itibarıyla maden mezkûr iki seneye kadar madenin imalına başlanması mecbur olup üretimin verimsiz olması halinde maden nizamnamesinin elli ikinci ve elli üçüncü maddesince borçlunun ödeme zamanının uzatılması uygun bulunmuştur. Ayrıca Madenin bu-

²⁵ BOA, *İ.DUİT* (24-7)Tarih: H. 30-02-1335 (1917)

lunduğu mevki civarına maden yataklarıyla üzerine istihdam edilecek askeriyenin inşa olunacağı belirtilmiştir²⁶. Konya vilayeti dâhilinde Teke sancağına tabi Alanya kazasında Manavgat nahiyesine tabi bir kıta krom madeninin hisselerinin paylaşılması hususunda da girişimler olmuştur. Bu madenin yüz hisse itibariyle kırk hissenin tüccar Yusuf Asıma, otuz hissesinin İbrahim Ethem'e otuz hissesinin Hüseyin efendilere verilmesi, nezaretten tanzim olunan şartname ve mukavelename layihaları ile hazırlanan haritanın gönderilmesinin ve gerek ihracat vergisinin maden cevherinden yüzde bir gümrük ihracat vergisinin maden-i mezbureye sevk olunacağı ve şurayı devlete gönderileceği belirtilmiştir²⁷.

1907 tarihli bir belgede ise Konya vilayetine tabi Teke sancağı Ağva karyesinde çıkarılan simli kurşun madeninin Bekir Sadık Bey ile oğlu Mustafa Abdi beye doksan dokuz sene müddetle verilmesi uygun bulunmuştur. Madenin çıkarıldığı arazi altı yüz doksan dokuz dönüm olup, belirlenen hudutlardaki arazi bölgesinde çıkarılan simli kurşun madeni haricinde bu arazide çıkan başka cins madenlerin bu bölge dâhilinde olmadığından bu madenlerin işletilmesi için maden nizamnamesinin kırk ikinci maddesi hükmünce hareket edileceği belirtilmiştir. Bu madenin çıkarılması için uygun görülen altı yüz doksan dokuz dönüm arazinin maden nizamnamesinin kırk sekiz ve kırk dokuzuncu maddesi hükmünce belirlenen tarihlerden itibaren belirlenen on kuruş hesabıyla teçhizat-ı askeriye akçesi olan dört yüz on dokuz kuruş yirmi para belirtilen zamandan önce ödense bile faizi devam edeceği bildirilmiştir. İhraç olunacak maden cevherinden yüzde beş vergi ile teçhizatı askeriye akçesinin nizamnameye uygun olarak alınacağı, madenin teslimi ve teslim tarihinden itibaren iki sene içerisinde tamamlamaya mecbur olduğundan bu süre zarfında teslim edilmemesi takdirde anlaşmanın fesh edileceği belirtilmiştir. Maden imalatı için bir defaya mahsus olmak üzere dışarıdan götürülecek olan alet, edevat, makine ve kürekten vergi alınacağı, ihraç olunacak cevherden arta kalanlar için nizamnameye uyulacağı belirtilmiştir. Simli kurşun madeninin imalından bir defaya mahsus olmak üzere yüzde altı civarınca, askeri teçhizat akçesi olan dokuz Hamidiye akçesi ile hicaz demir yoluna yardım etmek amacıyla yüz, tahsilat sandığı harcı olarak yirmi adet Osmanlı altını verilmesi istenmiştir. Cevherin yüzde bir ihracı halinde verilecek vergi maden orman ve ziraat hazinesine verilecek madenden çıkan saf miktardan yüz kuruş beş para İstanbul'a ve Darülacezeye verilmesi, ayrıca yüz kuruş beş para verginin maden tahsisi için kullanılacağı belirtilmiştir. Madenin bulunduğu mevki civarına maden yatakları üzerine askeri binaların inşası gerektiğinde askeriyenin yerleşmesine izin verilmiştir²⁸.

Antalya (Teke) yöresinde madenlerin yerli ve yabancı kişilere imtiyazlarının verilmesi ve yapılan anlaşmaların dışında madenlerin imtiyazının bozulması ve kaldırılması ve maden işletmesinin devri hususunda da girişimler olmuştur. 1914 tarihli bir belgede Antalya sancağının Kardiç nahiyesinde yer alan Ağva karyesinde Sırp tebasından iken Osmanlı vatandaşı olmuş olan mösyö Aleksander Kasunun krom, manganez, bakır ve simli kurşun madenleri üzerindeki hakkının yüz hisse itibariyle, otuz üç küsür hissesini Mısırlı Abdülbaki ömürlüye, otuz üç küsür hissesini Mehmet Genç'e devr edilmesi hususunda talepte bulunmuştur²⁹. Yine 1917 tarihli bir belgede Aydın vilayeti Sarayköy kazası Teke karyesinde bulunan kükürt madeninin Hacı Emin Efendinin malı olan yüzde kırk hissenin oğulları Mehmet Rifat ve Abdulkadir efendiye devir edilmesi hususu üzerine gerekli müracaatta bulunmuş Şurayı Devlette alınan karar neticesinde devir işlemleri uygun bulunmuştur³⁰. Yine 1920 yılında Teke

²⁶ BOA, *İ.İMT* (1-11) Tarih: H. 06-03-1312 (1894)

²⁷ BOA, *BEO* (493-36947) Tarih: H. 11-04-1312 (1894)

²⁸ BOA, *Y.A.RES.* (152-92) Tarih: H. 18-12-1325 (1907)

²⁹ BOA, *MV.* (185-33) Tarih: H. 23-03-1332 (1914)

³⁰ BOA, *MV.* (209 - 19) Tarih: H. 26-10-1335 (1917)

sancağının Eğirdir ve Kardiç nahiyesine tabi çaltı karyesinde mösyö Jozef Kalçoniye ait olan manganez madenin Osmanlı tebasından Lefter ve Ruhbani efendinin mirasçıları olan eşi Haris, oğulları Eristidi ve Yanni, kızları Eleni, Mari ve Emma uhdelerine devir edilmesi kararlaştırılmıştır³¹. 1921 tarihli diğer bir belgede ise Konya Vilayeti Antalya sancağı civarında Eğirdir ve Kardiç nahiyesinde Markiz Dağı Tekfur Ova ve Alaçesme mevkiilerindeki Krom madenin varislerine bırakılması gerektiği Enger Ruhbani Efendi üzerinde bulunan krom madenlerinin varislerine ihalesi istenmiştir³². Bu örnekler sadece Antalya (Teke) yöresindeki maden işletmeleri için değil, Osmanlı Devleti'nin tüm maden işletmelerinde gerçekleşen uygulamalardır. Maden işletmelerindeki hisselerin başkasına devir edilmesi, hisselerinin paylaşılması veya işletme sahibinin evlatlarına bırakılması durumunun maden işletmelerinin işleyişini etkilemediğini ve nizamnameye aykırı bir durum teşkil etmediğini belirtmek gerekir. Çünkü amaç maden işletmesinin sürekliliğini sağlamak ve mümkün olduğu kadar fazla gelir elde etmektir. Bundan ötürü hisse paylaşımı ve devri bu sürekliliği bozmadığı sürece devam etmiştir.

Yine 1894 tarihli bir belgede Konya vilayeti dâhilinde Teke sancağına tabi Alanya kazasının Manavgat nahiyesinde çıkarılan krom madenin yüz hissesinden kırk hissesinin tüccardan Yusuf Asım, otuz hissesinin İbrahim Ethem ve otuz hissenin İbrahim Hüseyin efendiler üzerine verilmesi şurayı devlet meclis-i mahsusa vekâlet kararıyla uygun bulunmuştur³³. 1921 tarihli bir belgede de Teke sancağı Kardiç nahiyesinin Çaltı karyesindeki manganez madenine ait bölgenin yüz hisse itibarıyla yetmiş beşi, vefat etmiş olan Ruhbani Roşandanın eşi Haris, oğulları ve kızlarının üzerine ve devlet tebasından Makris Kapra tebaasına devri kararlaştırılmıştır. Çocuklarında bulunan yetmiş beş hissedenden elli hissesini kendilerinde kalarak yirmi beş hissesini maden müdüriyet umumiyesi içinde düzenlemesine karar verilmiştir. Bu talep üzerine yüz hissedenden yetmiş beş hissesi Ruhbani Roşandan himayesine verilmiş, yirmi beş hissesinin devrinden vazgeçilmiştir³⁴. 1917 tarihinde de Aydın vilayeti Sarayköy kazasında Tırkaz ve Teke karyelerinde kükürt madeni aramak için Buldanlı Hacı Emin Efendi'ye verilen ruhsatname hukukunda Emin efendinin sahip olduğu kırk hissenin oğulları Mehmet, Rıfat, Abdulkadir efendilere verilmesi hususunda müsaade istenmiştir. Bu konu değerlendirilip uygun bulunmuştur³⁵.

Maden işletmesinin bulunduğu bölgenin hisselerinin devri hususundaki girişimler dışında maden imtiyazlarının feshi konusu de Teke bölgesinde karşılaşılan bir durum olmuştur. İtalyan tebasından Josef Kalçoni uhdesinde bulunan manganez madenin şimdiye kadar imalatının başlanmamasından ötürü ilanının çıkmasından on gün sonra resmen beyan edilmesi üzerine adı geçen mahalde ikametini bulunmaması üzerine ahkâmı umumiye kanununa uygun olarak hareket edilmesi kararlaştırılmıştır. Takvimi Vekayi ve Tanin gazetelerinde yayınlanması ve ilanının maden idaresine gönderildiği halde gerekenin yapılmaması üzerine nizamnamenin altmış beşinci madde hükmünce imtiyazın feshine karar verilmiştir. Ancak imtiyaz sahibinin feshi konusunda bir diyeceği olduğu takdirde ilan tarihinden itibaren üç maddeye kadar şurayı devlete müracaatı bulunabileceği ve kurallar ölçüsünde gerekenin yapılacağı belirtilmiştir. Manganez madenin imalat bölgesinde askeriye inşa edilmesi lazım olduğunda imalat bölgesinin terk edilmesi ve değiştirilmesi halinde sahibinin tazminat hakkı olma-

³¹ BOA, MV. (219 - 75) Tarih: H. 27-09-1338 (1920)

³² BOA, MV. (224 -12) Tarih: H. 01-12-1340 (1921)

³³ BOA, BEO (493 -36947) Tarih : H. 11-04-1312 (1894)

³⁴ BOA, BEO (4696 -352176) Tarih: H, 17-02-1340 (1921)

³⁵ BOA, BEO (4481 - 336035) Tarih: H. 01-11-1335 (1917)

yacağına mukavele şartlarına bir madde eklenerek bölgede askeri bir nizamiye ikmal edilmesi ve madenden alınan vergilerin düzenli olarak verilmesi şartıyla doksan dokuz sene müddetle maden işletmecisi Ruhbani Efendiye ferman ile şartnameye uygun olarak verileceği belirtilmiştir³⁶. Yine 1918 tarihli bir belgede de Teke sancağının Finike nahiyesine tabi Yeniceköy karyesinin Çakaltepe mevkiinde olup önce Yunan tebeasından Ruhbani'ye ihale olunup sonra Almanya Hükümeti tebeasından Tilo Kaplan ve Bernar Singer'e devr olunan Manganez Madeni imtiyazının feshine karar verilmiştir³⁷. Ancak bu durum hakkında bir gerekçe gösterilmemiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin madencilik alanındaki uygulamaları kendi bünyesindeki kurallar ve kaideler neticesinde şekillenirken, Maden Nizamnamesinin yayınlanmasıyla birlikte bu uygulamalar daha resmi ve daha düzenli bir hal almıştır. Bu nizamname maden işletmelerinin hangi kurallar neticesinde işleteceği konusunda imtiyaz sahiplerine bilgi vermiştir. Her nizamnamede olduğu gibi, Maden Nizamnamesi de işletmenin kuruluşundan alınacak ruhsatnameye, yapılacak mukavele ve verilecek vergiye kadar imtiyaz sahiplerinin hangi usulleri takip etmeleri konusunda onlara yol göstermiştir.

Antalya (Teke) bölgesinde de Maden Nizamnamesine bağlı kalınarak hareket edilmiş, Bu nizamnameye uygun olarak bölgede yerli ve yabancı pek çok işletme sahibi maden imtiyazı elde etmiştir. Teke bölgesinde özellikle Fransız, İtalyan ve Alman işletmeciler yoğunlukta olmakla birlikte yerli işletmecilere de fırsat tanınmıştır. Ancak bölgede İngiliz işletmecilerin olmayışı dikkat çekicidir. Bölgede genel olarak; Krom, Bakır, Simli Kurşun, Manganez ve Kükürt madenleri yoğun olarak çıkartılmıştır. Yapılan mukavele ve şartnamelerde Maden Nizamnamesine bağlı kalınmış, verilecek vergi oranları bölgenin genişliği oranınca belirlenmiştir. Ayrıca bölgede imtiyaz elde eden imtiyaz sahiplerinin başvuru evraklarının ve ruhsatlarının hazırlanması aşamasında gerekli belgeleri ve haritaları zamanında merkeze göndermeleri konusunda uyarılarda bulunulmuştur. Teke bölgesinden, maden imtiyaz sahiplerinin maden işletmesinin devri ve hisselerinin paylaşılması hususunda birçok başvuruda bulunulduğu tespit edilmiştir. Bu başvuruları genellikle olumlu karşılanarak gerekli işlemler yapılırken nizamnamenin dışına çıkılmamıştır. 19. yüzyılda Antalya (Teke) bölgesinde madencilik ve imtiyazları hakkında genel olarak yoğun bir sürecin var olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayede 19. Yüzyılda bölgede madencilik ve maden imtiyazı hakkında önemli bilgilere ulaşabiliyoruz.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri
 BOA, A.DVN.MKL (37 /23) Tarih :H-29-07-1313 (1895)
 BOA, A.DVN.MKL (47 /8) Tarih :H-03-06-1326 (1908)
 BOA, BEO (493 -36947) Tarih :H. 11-04-1312 (1894)
 BOA, BEO (3664-274762)Tarih: H. 3.11.1327 (1909)
 BOA, BEO (4428 /332058) Tarih: H. 02.11.1334 (1916)
 BOA, BEO (4481 – 336035) Tarih: H. 01-11-1335 (1917)
 BOA, BEO (4696 -352176) Tarih: H, 17-02-1340 (1921)
 BOA, BEO (4721/354075)Tarih: H. 15-02-1341 (1922)
 BOA, DH.ŞFR. (452 /46) Tarih: H. 23-09-1330 (1912)
 BOA, HR.HMŞ.İŞO (91/8) Tarih :H. 19-11-1328 (1910)
 BOA, İ.DUİT (24/07) Tarih: H. 30-02-1335 (1917)
 BOA, İ.DUİT (25/16) Tarih: H. 22-04-1336 (1918)
 BOA, İ.DUİT (24/2) Tarih: H.15-01-1338 (1919)

³⁶ BOA, İ.DUİT (24-2) Tarih: H. 15.01.1338 (1920)

³⁷ BOA, MV (244-76) Tarih: H. 30.10.1334 (1918)

- BOA, *İ.DUİT* (29/13) Tarih: H-24-10-1338 (1920)
BOA, *İ.DUİT* (24-2) Tarih: H. 15.01.1338 (1920)
BOA, *İ.İMT.* (1-11) Tarih: H. 06-03-1312 (1894)
BOA, *MV.* (185-33) Tarih: H. 23-03-1332 (1914)
BOA, *MV* (202 /77) Tarih: H. 20-08-1334 (1916)
BOA, *MV.* (209 - 19)Tarih: H. 26-10-1335 (1917)
BOA, *MV* (244-76) Tarih: H. 30.10.1334 (1918)
BOA, *MV.* (219 - 75) Tarih: H. 27-09-1338 (1920)
BOA, *MV.* (224 -12) Tarih: H. 01-12-1340 (1921)
BOA, *Y.A.RES.* (152-92) Tarih: H. 18-12-1325 (1907)
Tetkik Eserler
ARMAĞAN, L., “ Tarihsel Süreç İçerisinde Teke Yöresi “ , *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2002, C.20, S.32
ÇAĞATAY, N., “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku” , *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1943, C.2, S.1
GÖKMEN, E., ”II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899) “ , *Bellekten*, C.LXXI, S.262, Aralık 2007.
KESKİN, Ö., *Orman ve Ma'adin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2005.
KESKİN, Ö., “Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)” , *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 2011, C.29, S.29
TIZLAK, F., XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları, *Bellekten*, 1996, C.LX, S.229, T.T.K, Ankara
TURAN, M., “Madencilüğimizin Tarihsel Gelişimi”, Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 7. Kongresi, Ankara, 1981.

Ekler

Ek 1: Konya vilayeti, Teke sancağı, Elmalı kazası Eğdir ve Kardiç nahiyelerindeki manganez madeni haritası

Ek 2: Konya vilayeti Teke sancağına tabi Eğdir Kardiç nahiyesi Çayıçi köyünde bulunan krom madeni haritası

